پژوهشگاه
فضای مجازی

گزارش کوتاه سیاستی -۸

تنظیم‌گری ابرسکوها در کشورهای پیشتاز

پژوهشگاه فضای مجازی

خرداد ۱۴۰۵

الگوهای تنظیم‌گری در کشورهای منتخب

۱. ایالات متحده آمریکا: مدل چندنهادی و اجرای پسینی

در ایالات متحده، تنظیم‌گر واحدی برای ابرسکوها وجود ندارد. نهادهایی نظیر کمیسیون تجارت فدرال (FTC)، وزارت دادگستری (DOJ) و کمیسیون ارتباطات فدرال (FCC) هر یک در چارچوب صلاحیت‌های قانونی خود عمل می‌کنند. تمرکز اصلی بر اجرای قوانین رقابت، حمایت از مصرف‌کننده و حفاظت از حریم خصوصی است.

رویکرد غالب در آمریکا «پسینی» و مبتنی بر اجرای قانون (ENFORCEMENT-BASED) است؛ به این معنا که مداخله معمولاً پس از بروز تخلف و از طریق رسیدگی قضایی یا اداری انجام می‌شود. هماهنگی نهادی نیز عمدتاً از طریق کارگروه‌های بین‌دستگاهی و ابتکارات کاخ سفید شکل می‌گیرد، نه از طریق یک مرجع متمرکز دائمی. این مدل انعطاف‌پذیر است، اما با پراکندگی نهادی و نبود راهبری واحد مواجه است.

۲. اتحادیه اروپا: مدل متمرکز و پیشینی

اتحادیه اروپا با تصویب «قانون خدمات دیجیتال» (DSA) و «قانون بازارهای دیجیتال» (DMA) یک چارچوب منسجم و دوسطحی ایجاد کرده است. کمیسیون اروپا نقش تنظیم‌گر اصلی پلتفرم‌های بسیار بزرگ را بر عهده دارد و در سطح ملی نیز هماهنگ کنندگان خدمات دیجیتال فعالیت می‌کنند.

ویژگی بارز این مدل، رویکرد پیشینی و مقررات‌گذاری جامع است؛ به‌گونه‌ای که برای پلتفرم‌های بزرگ تعهدات مشخصی در حوزه شفافیت، مدیریت ریسک سیستمی، رقابت و پاسخ‌گویی تعریف شده است. سازوکارهایی مانند «هیئت اروپایی خدمات دیجیتال» نیز برای تضمین هماهنگی میان نهادهای ملی و اروپایی پیش‌بینی شده‌اند. این مدل از حیث انسجام نهادی، یکی از منسجم‌ترین نمونه‌های غربی محسوب می‌شود.

۳. جمهوری خلق چین: مدل کاملاً متمرکز و دولت‌محور

چین الگوی متمرکز و حاکمیت‌محور را دنبال می‌کند. اداره فضای مجازی چین (CAC) به عنوان تنظیم‌گر اصلی عمل کرده و در هماهنگی با نهادهایی نظیر اداره تنظیم بازار (SAMR)، بانک مرکزی و وزارت امنیت عمومی فعالیت می‌کند.

رویکرد غالب در چین پیشینی، کنترلی و مبتنی بر مداخله مستقیم دولت است. صدور مجوز فعالیت، کنترل الگوریتم‌ها، نظارت امنیتی بر داده‌ها و امکان اعمال مجازات‌های سنگین از جمله ابزارهای این نظام است. هماهنگی نیز در سطح عالی حاکمیتی و تحت هدایت حزب کمونیست انجام می‌شود. تمرکز اصلی این مدل بر امنیت داده، حاکمیت سایبری و مهار قدرت اقتصادی پلتفرم‌هاست.

۴. ترکیه: مدل نیمه‌متمرکز و قانون‌محور

در ترکیه، سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات (BTK) تنظیم‌گر اصلی فضای مجازی است و در کنار آن شورای عالی رادیو و تلویزیون (RTÜK)، شورای رقابت و هیئت حفاظت از داده‌ها نقش‌آفرینی می‌کنند.

این کشور با اصلاحات قانونی سال‌های اخیر، نظامی اجرایی و نسبتاً پیشینی ایجاد کرده است؛ از جمله الزام پلتفرم‌های بزرگ به معرفی نماینده محلی و پذیرش نظام تنبیهی پلکانی (از جریمه مالی تا کاهش پهنای باند). هماهنگی عمدتاً از طریق چارچوب‌های قانونی و همکاری میان وزارتخانه‌ها و دستگاه قضایی صورت می‌گیرد.

۵. هند: مدل تدریجی و مشورتی

در هند، وزارت فناوری اطلاعات (MEITY) محور تنظیم‌گری است، اما نهادهایی مانند کمیسیون رقابت هند (CCI)، بانک مرکزی و هیئت حفاظت از داده‌ها نیز نقش دارند.

رویکرد هند ترکیبی است؛ در حوزه محتوا و الزامات پاسخ‌گویی پلتفرم‌ها رویکردی پیشینی اتخاذ شده، اما در حوزه رقابت همچنان اجرای پسینی قانون رقابت غالب است. این کشور تلاش کرده میان مقررات‌گذاری، خودتنظیمی و تعامل با صنعت تعادل برقرار کند. هماهنگی از طریق کمیته‌های بین‌وزارتی و نشست‌های مشورتی تقویت می‌شود.

۶.مالزی: مدل مجوزمحور و یکپارچه

مالزی از سال ۲۰۲۵ نظام مجوزدهی سالانه برای پلتفرم‌های بزرگ (با بیش از ۸ میلیون کاربر) را برقرار کرده است. کمیسیون ارتباطات و مالتی‌مدیا (MCMC) تنظیم‌گر اصلی بوده و در کنار آن کمیسیون رقابت (MYCC) و نهاد حفاظت از داده‌ها فعالیت می‌کنند.

رویکرد این کشور پیشینی و مبتنی بر صدور مجوز است. الزام به ثبت شخصیت حقوقی محلی، ارائه گزارش‌های ایمنی آنلاین و ایجاد سازوکارهای رسیدگی به شکایات از جمله تعهدات مقرر است. هماهنگی درون‌وزارتی و تمرکز سیاستی در وزارت ارتباطات و دیجیتال، انسجام این مدل را تقویت کرده است.

۷.کره جنوبی: مدل چندنهادی رقابتی

در کره جنوبی، کمیسیون ارتباطات (KCC) و کمیسیون تجارت منصفانه (KFTC) هر دو در حوزه پلتفرم‌ها نقش دارند. افزون بر آن، کمیسیون حفاظت از اطلاعات شخصی (PIPC) و وزارت علوم و فناوری اطلاعات نیز در حوزه‌های تخصصی فعال‌اند.

این مدل ترکیبی و گاه رقابتی است. در سال‌های اخیر، به‌ویژه پس از بحران قطعی گسترده خدمات KAKAO، موضوع پایداری خدمات و تاب‌آوری زیرساختی نیز به حوزه تنظیم‌گری افزوده شده است. هماهنگی از طریق کارگروه‌های بین‌وزارتی و مداخله دفتر نخست‌وزیر انجام می‌شود. این کشور در پی ایجاد توازن میان رقابت، نوآوری و حقوق کاربران است.

نکات جهت استحضار

- الگوهای تنظیم‌گری ابرسکوها در جهان در طیفی میان «چندنهادی و اجرای پسینی» (آمریکا) تا «متمرکز و دولت‌محور» (چین) قرار دارند.
- اتحادیه اروپا و مالزی بیشترین انسجام نهادی و گرایش به تنظیم‌گری پیشینی و مجوزمحور را نشان می‌دهند.
- تجربه کره جنوبی و آمریکا نشان می‌دهد نبود تنظیم‌گر واحد می‌تواند به رقابت نهادی و تداخل صلاحیت‌ها منجر شود.
- تمامی کشورها، صرف‌نظر از مدل نهادی، بر سه حوزه رقابت، حریم خصوصی داده و امنیت/محتوا تمرکز ویژه دارند و سازوکار هماهنگی میان این حوزه‌ها را ضروری دانسته‌اند.

ارزیابی نهایی

بررسی تطبیقی نشان می‌دهد موفق‌ترین الگوها الزاماً متمرکزترین آن‌ها نیستند، بلکه آن‌هایی هستند که دارای «مرجع هماهنگ‌کننده روشن»، «تفکیک دقیق صلاحیت‌های بخشی» و «ترکیب هوشمندانه تنظیم‌گری پیشینی و نظارت پسینی» هستند.

برای طراحی مدل بومی تنظیم‌گری ابرسکوها در ایران، به‌نظر می‌رسد تعیین یک مرجع مرکزی هماهنگ‌کننده، ایجاد سازوکار رسمی همکاری میان نهادهای رقابت، داده، امنیت و رسانه، و اتخاذ رویکرد تفکیکی (پیشینی در حوزه‌های پرریسک و پسینی در حوزه‌های کم‌ریسک) می‌تواند چارچوبی متوازن و کارآمد فراهم آورد.

دیگر گزارش‌ها

پژوهشگاه فضای مجازی
شهریور ۱۴۰۵

پژوهشگاه فضای مجازی
مهر ۱۴۰۵

دیگر گزارش‌ها

پژوهشگاه فضای مجازی
خرداد ۱۴۰۵

پژوهشگاه فضای مجازی
خرداد ۱۴۰۵

WWW
THECSRI
.IR

«گزارش کوتاه سیاستی» نام دسته‌ای از پژوهش‌های فشرده و مسئله‌محور «پژوهشگاه فضای مجازی» است که با هدف به‌روزرسانی سریع دانش سیاستی مخاطبان طراحی شده است. این گزارش‌ها با خلاصه‌سازی پژوهش‌های تفصیلی، دسترسی سیاست‌گذاران، تصمیم‌گیران و مدیران را به توصیه‌های سیاستی تسهیل می‌کنند.

پژوهشگاه
فضای مجازی